

MUSSERTS SCHADUW

John Kuipers

Musserts schaduw

2022

AMSTERDAM

Cargo is een imprint van Uitgeverij De Bezige Bij, Amsterdam

Copyright © 2022 John Kuipers

Omslagontwerp Buro Blikgoed

Omslagbeeld Philip McKay/Arcangel Images

Foto auteur Frank Ruitter

Vormgeving binnenwerk Perfect Service, Reeuwijk

Druk en bindwerk Wilco, Amersfoort

ISBN 978 94 031 6971 2

NUR 305

uitgeverijcargo.nl

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (FSC®) mag dragen.
Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Wo viel Licht ist, ist starker Schatten

Götz von Berlichingen mit der eisernen Hand
Johann Wolfgang von Goethe (1773)

Voor Marilyn

HOOFDSTUK 1 – zaterdag 29 juni 1940

De vertegenwoordiger van het superieure Germaanse ras bleek een scharminkel met donker haar, een mismaakte, manke linkervoet en een te groot hoofd. Het was aanvankelijk helemaal niet de bedoeling dat de Haagse politie acte de présence zou geven in het paleis Kneuterdijk, waar de Duitse minister van Volksvoorlichting en Propaganda *Herr Doktor* Joseph Goebbels het voormalig koninklijk onderkomen officieel zou inlijven bij zijn departement.

Een dag eerder waren alle veertien hoofdinspecteurs en zes commissarissen onverwacht verwittigd dat ze zaterdag verplicht om elf uur 's ochtends aan de Kneuterdijk hun opwachting moesten maken. Het ergste was: in uniform. Ik droeg het mijne nooit en begon mijn zaterdag met oude vlekken weg borstelen en mottenballen verwijderen. Ik vervloekte de gek die had verordonneerd dat de hoge officieren van het korps moesten aantreden. Wat viel er te zien aan een verzameling oudere Haagse mannen in uniform? Voor de beveiliging van de Duitse hotemetoot kon het niet zijn, die werd beschermd door een speciale eenheid van de ss.

Goebbels was voor mij een naam uit krantenberichten en een indringende stem op de radio. Met negentien collega's wachtte ik hem op in de ruime hal met een zuilengalerij die leidde naar de zonovergoten tuin. Hij liet ons ruim een kwartier staan vooraleer hij keuvelend en hinkend de trap afdaalde met een half dozijn geüniformeerde Duitse hoogwaar-

digheidsbekleders, die nerveus om hem heen draaiden. Zelf droeg hij een donkergrijs kostuum met brede revers. Een partijspeld stak prominent in zijn bovenste knoopsgat.

Wij vormden een lange rij. Hoofdcommissaris Nico van der Meij trad uit het niets naar voren, salueerde en stamelde in erbarmelijk Duits enkele welkomstwoorden tot de bezoekende minister. Daarna begonnen ze met z'n tweeën langs de rij te wandelen. Langzaam, zodat van Goebbels' onnatuurlijke tred niet te veel merkbaar was.

Ik was toevallig de laatste van de hoofdinspecteurs. Het vervelende was dat Goebbels de kleinste man in de hal was en ik veruit de langste. Ik schatte hem op een meter zestig, maar ik meet twee meter en twee centimeter en ben nogal breed uitgevallen. Hij bereikte mij en jawel, tot mijn afgrijzen bleef hij pal voor me staan. Hij wilde vast en zeker ten overstaan van alle aanwezigen in de vestibule aan de grootste man bewijzen dat hij behalve in lengte in alles diens meerdere was. Het leek of alle aanwezigen hun adem inhielden. Ik in elk geval wel.

De *Reichsminister*, met zijn tweeënveertig jaar ruim achttien maanden jonger dan ik, kwam vlak voor me staan, me fixerend met zijn kleine, donkere ogen. Hij had een boosaardige oogopslag en de hoeken van zijn brede mond, die zijn kleine gezicht leek open te rijten, wezen naar beneden. Hij probeerde minachting uit te drukken en hoewel ik letterlijk op hem neerkeek, was hij me voor de rest volledig de baas: qua positie, qua intellect, qua sluwheid, qua verbale talenten.

'*Murderer with words, Agatha Christie fit*', zo had mijn Engelse moeder Goebbels niet lang geleden getypeerd. Nu ik zo weerloos voor hem stond, begreep ik dat ze helemaal gelijk had, ook al sprak het ogenschijnlijk verschrompelde creatuur aanvankelijk niet tegen me.

Joseph Goebbels trok plotseling zijn mondhoeken op en produceerde zowaar iets wat op een glimlach leek. Hij draai-

de zijn hoofd wat naar links, naar Van der Meij, maar bleef mij aankijken, terwijl hij zei: *'Kann so bei der ss, dieser Bursche.'*

De hoofdcommissaris, die zich normaal gesproken toch al geen raad met me wist, knikte enthousiast, hij zou me gretig afstaan.

Goebbels gaf een teken met zijn hand en hobbelde met Van der Meij in zijn kielzog verder langs de zes commissarissen die hem met buik en borst vooruit stonden op te wachten. Ik voelde dat mijn lichaam ineens met zweet was overdekt en kreeg het ijskoud, ondanks de zomerwarmte van de dag.

De Duitse partijbestuurders en ambtenaren die Goebbels op hun dooie akkertje volgden, keken me bij het passeren nieuwsgierig aan. De dubbele deuren naar de tuin werden geopend en de officiële meute, minister Joseph Goebbels voorop, verdween schuifelend naar buiten. Achteraan liepen drie obers in glanzend witte jasjes met grote bladen vol koffiekannen, kopjes en tinnen vaasjes met sigaren.

De tobberig kijkende Van der Meij keerde na een minuut of twee terug en gaf ons het bevel in te rukken. Alles wat belangrijk was in het Haagse politiekorps verdween opgelucht via een achterzijgang in de Parkstraat naar buiten. Ik duwde op straat onmiddellijk een sigaret tussen mijn lippen en stak over naar de Sint Jacobus de Meerdere, de kerk schuin aan de overkant. Daar had ik mijn dienstfiets tegen het hek neergezet. Verheugd dat het achter de rug was, reed ik terug naar huis.

Als ik had geweten wat dat voor consequenties zou hebben, was ik misschien naar Scheveningen gefietst, voor een lange wandeling op de boulevard, of had ik de Reichsminister gesmeekt me toch maar bij de ss in te lijven.

Onderweg naar huis viel me op hoeveel mensen er plotseling rondliepen met een oranje sjaal, een trui of jurk in die kleur of met een rood-wit-blauw speldje, bloemen in hun hand of op

de bagagedrager van hun fiets, anderen met een witte anjer in hun knoopsgat. Ah! Vergeten in de consternatie: het was 29 juni, de verjaardag van prins Bernhard. Dat feestje had dit keer een bijzondere bijmaak, sinds de capitulatie op 15 mei was dit de eerste verjaardag van een lid van het Koninklijk Huis.

Zes weken bezetting waren tamelijk geruisloos voorbijgegaan. Na vijf dagen opvallend heftige schermutselingen en het bombardement op Rotterdam was de rust in het land weer-gekeerd en waren de mensen woensdag de vijftiende alsof er niets aan de hand was gewoon aan het werk gegaan. De Duitsers hadden zich op straat vriendelijk glimlachend onder de bevolking gemengd, in uniform, maar zonder wapens. In de kranten verschenen foto's van Duitse soldaten die staand bij een viskar lachend een haring naar binnen lieten glijden. Een ontluisterend beeld, het illustreerde dat ál het karakteristieke Hollandse ons werd ontnomen.

Vandaag had de bevolking eindelijk de kans iets te vieren. Ook in het hofje waar ik woon, de Schuddegeest nabij de drukke Javastraat, zag je tekenen van vaderlandsliefde. Een oranje vaas voor een raam, een pot oranje verf op een bankje in de voortuin, verderop op een vensterbank achter het raam een foto van Wilhelmina en Bernhard. De prins zelf zat vermoedelijk met een borrel veilig in Londen zijn negenentwintigste verjaardag te vieren.

Blijkbaar was de verontwaardiging over het geruisloze vertrek van de koninklijke familie naar Engeland inmiddels geweken. De meeste mensen waren zelfs opgelucht dat de koningin, haar dochter en schoonzoon met de kleine Beatrix en Irene waren ontkomen.

Ik hoopte dat de Duitsers begrip hadden voor het sentiment van de Oranjeliefde en niet zouden overgaan tot arrestaties of erger. Zo'n situatie was een kruitvat en een lucifer was snel afgestreken. Je kon het maar beter laten overwaaien.

Dat was helaas niet wat er zou gebeuren.

Thuis was ik snel uit mijn uniform gestapt. Ik had een vrije middag en zat onderuitgezakt op de bank te lezen toen de telefoon de weldadige rust aan flarden rinkelde. Ik nam op: 'Swie ninck.'

'Wachtcommandant Laan Copes,' klonk het aan de andere kant. 'Het spijt me je te moeten storen, Charlie.'

'Gedoe met de Oranjeklanten?'

'Schei uit. Overal is het onrustig, in de hele stad. Ik hou mijn hart vast. Zowat iedereen van ons is op straat. Maar daar bel ik niet voor.' Toen ik vroeg waarvoor dan wel, antwoordde hij: 'Een moord.' De wachtcommandant liet het klinken alsof dat meeviel in vergelijking met de gespannen situatie op straat.

'Waar?'

'Op het station Hollands Spoor. In een trein.'

'In een trein?' herhaalde ik verbaasd.

'Ja, in de sneltrein van Amsterdam naar Dordrecht.'

Marnix Maas was hartstikke dood.

Hij was vermoord met een dolk, die met veel kracht in zijn keel was gestoken en misschien wel een keer rondgedraaid. De wond was een gapend gat, het lemmet zat er een eind in en moest de halsslagader hebben opengereten. Maas had in doodsnoed waarschijnlijk veel en schokkerig bewogen. Letterlijk de laatste stuiptrekkingen terwijl zijn hart het pompen probeerde vol te houden. Hoeveel liter bloed heeft een mens ook alweer? Alles zat onder, zijn hals en kin, zijn kleren, de stoffen bank en de vloer, zijn bespatte schoenen rustten in een donkere plas bloed.

De mondhoeken van het slachtoffer wezen naar beneden, een rijtje tanden was rood van het bloed. De wijd geopende ogen van de dode waren gestold in afgrijzen. Hij was gestorven met schreeuwende paniek in zijn lijf. Maar wel op stand, Maas lag in een eersteklascoupé.

De dikke, in handschoenen verpakte vingers van mijn vriend Peter van Kaweisch, de forensisch patholoog, sloten eerst de oogleden van de dode en trokken daarna het mes uit de wond. Hij wees naar de tekst op het heft, pal onder de platte pommel, het verzwaarde uiteinde: s s. In de lengte van het lemmet stond het bebloede motto van de *Schutzstaffel*: *Meine Ehre heißt Treue*.

‘Merkwaardig,’ stelde hij met zijn neuriënde Brabantse tongval vast.

Dat was ik helemaal met hem eens. Een Duitse dolk als moordwapen, dat waren we nog niet eerder tegengekomen.

Ik was als laatste gearriveerd op de plek van de misdaad. Na de melding van de wachtcommandant was ik eerst als een bezetene naar het hoofdbureau gefietst, waar ik de Humber van het Bureau Bijzondere Delicten had gepakt, en daarna was ik zo snel ik kon naar het station gereden. Het BBD neemt moord en doodslag in Den Haag voor zijn rekening en daarvan was ik sinds 1935 chef.

De bewuste trein stond op spoor 3. Om zover te geraken, had ik al drie controlepunten van de *Grüne Polizei* moeten passeren. Een bij de hermetisch afgesloten ingang van het station, een onder aan de trap naar het perron en een boven aan diezelfde trap. Mijn legitimatie met de hoge rang hielp me vlot verder. Bij de ingang van de wagon van de eerste klas stond een jonge man in burger op het perron, die een identiteitsbewijs van de *Kriminalpolizei* tevoorschijn toverde. Ik groette hem beleefd en liet mijn eigen legitimatie zien.

‘*Oberinspektor*,’ mompelde hij teleurgesteld, mijn rang ging ruim boven de zijne uit.

In de overbevolkte wagon zag ik een man in het uniform van een luitenant van de Wehrmacht, patholoog Peter van Kaweisch, de chef van de Dienst Forensisch Onderzoek Rigo Burda, twee mannen in burger, die op gedempte toon in het

Duits stonden te bakkeleien, en Boy Valk, rechercheur-brigadier en mijn vertrouwde rechterhand. Het leek wel een feestelijke bijeenkomst.

Iets afzijdig stond een man in een veel te warme leren jas, wiens gezicht *Sicherheitsdienst* schreeuwde. Ik was dus de achtste in de rij, maar ben niet gezegend met veel geduld. Dus zette ik een grote mond op en riep: ‘Hoofdinspecteur Swie ninck, Haagse recherche. Stilte graag.’

De Duitsers gaven vrijwel direct gehoor aan mijn verzoek, dat ze blijkbaar prima begrepen. De Nederlanders mompelden nog wat na. Toen ik informeerde wie er namens de Duitse autoriteiten het woord kon voeren, stapte een van de twee mannen in burger naar voren. Een corpulente vijftiger met een gemoedelijk voorkomen stak zijn hand uit. ‘*Kriminalrat* Christian Irmbach, *Kripo* Den Haag.’ Ik schudde hem de hand.

Volgens de nieuwe regels moest de Kriminalpolizei bij elke moord komen vaststellen of het slachtoffer misschien een Duitser was, of dat er sprake was van een ander Duits aspect. Was dat niet het geval, dan rolde de jurisdictie automatisch over naar de Haagse recherche.

De afgelopen weken waren er op meerdere plaatsen in het land aanslagen gepleegd op de bezetter. Het betrof leden van de zogenoemde illegaliteit en ik moest er niet aan denken allerlei helden op sokken uit de Haagse regio te gaan opsporen en verhoren: ‘Waarom heb je die Duitse smeerlap doodgeschoten?’

Iedereen ging automatisch opzij zodat ik me voorover kon buigen naar de dode. Irmbach boog mee en duwde een identificatiebewijs met een foto van de man erop onder mijn neus. Ik kwam overeind, pakte het aan en las: ‘Marnix Maas, 59 jaar, jurist, woonachtig in Bilthoven.’ Het belangrijkste stond bovenaan, het bleek een lidmaatschapskaart te zijn van de NSB, de Nationaal-Socialistische Beweging.

‘Zat in zijn binnenzak. Onze interne richtlijn zegt dat wij onze handen niet branden aan alles wat met uw NSB te maken heeft,’ zei Irbach zacht in het Duits.

‘Heel verstandig van jullie.’ Ik wees met een duim over mijn linkerschouder. ‘En uw vriend van de SD?’

De Kriminalrat glimlachte om mijn woordgebruik. ‘Zelfde verhaal,’ zei hij. Ik knikte en Irbach gaf me een lichtgroen treinkaartje. Een enkele reis Haarlem-Dordrecht, eerste klasse. Maas was kennelijk niet vanaf huis met deze trein vertrokken.

‘Zat in zijn portefeuille, samen met wat bankbiljetten.’

Geen roofmoord dus. ‘Blijft over de dolk,’ zei ik.

‘Tja, die is onmiskenbaar Duits. Maar ja, ze liggen op straat voor het grijpen, omdat ze bij tienduizenden zijn uitgereikt. Iedereen verliest weleens wat. Wat vindt u?’

Ik mocht commissaris Irbach wel. Hij stuurde de zaak soepeltjes mijn kant op, al zat ik daar niet bepaald op te wachten. Er was een NSB’er dood. Begraven en overgaan tot de orde van de dag, leek me nog de beste optie. Helaas, dat zat er niet in. ‘Als ik iets belangrijks over het wapen verneem, hoort u het als eerste.’

‘U zou me verplichten,’ klonk het ironisch.

We schudden elkaar weer de hand en hij beloofde alles wat Duits was mee te nemen. Wat mij betreft ontruimde hij heel Den Haag.

‘Laat jullie politie beneden bij de ingang van het station nog maar even staan. Zeg dat ik ze zal wegsturen zodra ze niet meer nodig zijn,’ zei ik.

Hij knikte, maakte een beweging met zijn arm en enkele tellen later verliet de complete Duitse afvaardiging de wagon. De terrassen aan het Buitenhof lonkten. Bleef over de onbekende met het donkere voorkomen, een kleine, tengere man met goedaardige ogen. Hij keek wat onbeholpen voor zich uit toen ik hem aansprak: ‘En u bent?’

‘Thomas van Lienden, rechercheur van de spoorwegpolitie. En ik heb meteen een vraag, want de stationschef is vandaag vrij.’ Ik knikte hem bemoedigend toe. ‘De spoorwegen willen graag dat het station zo snel mogelijk weer opengaat, zoals u zult begrijpen. Inmiddels is er al flinke vertraging ontstaan. Het treinverkeer uit de richting van Leiden staat vast en de treinen van station Delftsche Poort in Rotterdam richting Den Haag rijden op last van de Duitsers hier zonder te stoppen door. Bovendien zitten er in deze trein reizigers te wachten.’

Ik had met veel rekening gehouden, maar niet met de dienstregeling van de spoorwegen. Het verhoogde spoor dat in Rotterdam dwars door de stad liep, had het bombardement van 14 mei redelijk ongeschonden doorstaan en was door de Nederlandsche Spoorwegen vliegensvlug hersteld. Sinds begin juni konden er alweer treinen door de Maasstad rijden. ‘Ik heb eerst wat vragen aan u, daarna beslissen we wat we met het treinverkeer doen. Deze trein kwam uit Amsterdam?’

‘Jawel. Op weg naar Dordrecht. Eigenlijk is dit de verbinding van de hoofdstad met Noord-Brabant en Zeeland, maar het geëlektrificeerde deel van de lijn loopt maar tot Dordt. Wie naar Zeeland of Brabant wil, moet daar overstappen op een trein die door een stoomlocomotief wordt getrokken.’

‘Hoe laat kwam deze trein hier aan?’

‘14.29. Vertrek 14.32.’

‘Hoe hoorde u van de moord en waar was u toen?’

Van Lienden wees naar Boy Valk. ‘Uw collega kwam het me in mijn kantoor hier vertellen. Een moord in een trein heb ik nooit eerder meegemaakt.’

‘Ik ook niet,’ reageerde ik.

‘Maar een primeur is het niet,’ vertelde hij. ‘Eind 1921 is er op dit station een man doodgeschoten in een eersteklascoupé. Die trein kwam óók uit Amsterdam en die man was óók jurist.’

Het slachtoffer bleek een homo die een losbandig leven leidde. Veel verder is de politie destijds niet gekomen.’

Van Kaweisch had zich intussen overeind weten te hijsen en Burda stond naast hem te wachten tot hij zijn gang kon gaan. Ik draaide me eerst naar Valk. ‘Hoe hoorde jij het?’

‘Ik bracht stomtoevallig mijn neef naar de trein, deze zelfs. Plotseling een enorm geschreeuw en gegil. Ik ging in de coupé kijken en vond een creperende reiziger. Ik heb de machinist opgedragen zijn trein te laten staan, ben naar het kantoor van Van Lienden gerend en heb hem de Laan Copes en de Kripo laten bellen.’

‘Swieninck...’ klonk de stem van Burda ongeduldig.

‘Seconde, Rigo. Zat er verder nog iemand in deze wagon?’

‘Geen idee,’ antwoordde Valk. ‘In elk geval niet toen ik binnenkwam.’ Ik vroeg wie er gilden. ‘Vrouwen die op weg naar de uitgang in de trein hadden gekeken en het slachtoffer zagen liggen, stuiptrekkend en wel.’

‘Kun je van hieruit binnendoor lopen naar een wagon van een andere klasse?’

‘Nee,’ zei Van Lienden.

‘Boy, hoe ver was jij van deze wagon vandaan?’

‘Dichtbij, de volgende, de tweede klasse. Maas bloedde nog. Hij kronkelde als een paling maar maakte nauwelijks geluid. Hij verstijfde waar ik bij stond.’

Ik draaide me nog eens naar het lijk. Met zo’n kapotgesneden keel zou een mens weinig meer dan wat gegorgel kunnen voortbrengen.

‘Heb je geprobeerd een getuige te vinden, Boy?’

‘Ondanks de drukte van in- en uitstappers heb ik er een gesproken die mogelijk wat heeft gezien, de perronkelner. Zo’n man in een wit jasje, die met koffie langs de trein gaat. Hij kon weinig bruikbaar vertellen. Hij had verderop iemand zien lopen, dacht hij. Misschien.’

‘Daar komen we dan later nog wel op terug.’

‘Ik ben de restauratie nog ingegaan. Daar zaten twee vrouwen koffie te drinken, die ik heb weggestuurd. Het personeel heb ik opgedragen binnen te blijven.’

Valk had adequaat gereageerd. Ik keek weer naar Van Lienden en vroeg: ‘Zit er een postwagen aan deze trein vast?’

Dat was niet het geval, dat scheelde weer zoeken.

‘Wat mij betreft kan het station weer worden gebruikt,’ zei ik. ‘Maar deze trein en dus ook dit perron, van voor naar achter, blijven voorlopig buiten bedrijf. Ik neem aan dat ze er bij de spoorwegen wel iets op vinden om het treinverkeer uit Leiden tijdelijk via een ander spoor te leiden.’

Thomas van Lienden veerde verheugd overeind. ‘Ik ga het meteen regelen.’

‘Wacht even,’ zei ik en liet hem het nummer van het plaatsbewijs van Maas hardop herhalen. ‘Trek in Haarlem na of dit kaartje daar daadwerkelijk is gekocht en wanneer.’

‘Hoeveel reizigers zitten er nog in de trein?’ vroeg ik daarna aan Valk

‘Tweeëndertig. Het was rustig vandaag, veel mensen zijn tegenwoordig op zaterdagmiddag vrij. De Kripo is ze langsgelopen en heeft ze geteld,’ zei hij. ‘En dan is er nog het treinpersoneel, drie man.’

‘En de Duitsers hebben niemand aangehouden of voorlopig apart gezet?’

‘Ze vonden niemand verdacht.’

‘Zorg jij dat die Duitse politieagenten beneden de voordeuren weer openzetten, maar laat ze dit perron voorlopig afschermen. En zorg er ook voor dat er hier geen reizigers van binnenkomende treinen kunnen komen. En bestel een ambulance om het lijk af te voeren.’ Ik krabde mezelf op mijn hoofd. Wat nu?

‘Ik ga naar de andere wagons voor de overige reizigers,’ zei

ik. 'Iedereen eruit gooien die waarschijnlijk niets met de zaak te maken heeft. Die mogen op een ander perron de volgende trein richting Dordrecht nemen.'

Valk verliet de wagon met de rechercheur van de spoorwegen op zijn hielen.

'Swieninck,' probeerde Burda nog eens. 'Je beseft hopelijk wel dat als hier een dozijn ervaren politiemannen als wilde paarden ronddraaft, alle mogelijke sporen wel zo'n beetje zijn vertrapt.'

Hij had gelijk.

Bij het verlaten van de wagon schoot me iets te binnen. Rigo Burda was namelijk behalve een kundige maar vervelende collega, tevens lid van de NSB en trots op zijn lage stamboeknummer.

'Rigo. Marnix Maas, zegt jou dat wat?'

Hij schonk me een meewarig lachje. 'Jezus, jij weet ook niks. Hij was verdomme de juridisch adviseur van de NSB.'

'Wat?' vroeg ik ongelovig.

'De onmisbare rechterhand van Mussert en Van Geelkerken, en van de Politieke Raad.'

Ook dat nog.

Peter van Kaweisch kwam erbij staan, het moordwapen lag op een witte lap in zijn hand. Hij gaf het aan Burda, die het met een vertrokken gezicht aanpakte.

'Ik heb er wat bloed afgehaald, dan weet je dat,' zei hij tegen Burda. 'Weet je wat het is als je een mes in iemands keel steekt, menneke?' vroeg hij mij.

'Je legt iemand letterlijk het zwijgen op,' antwoordde ik.

'Zo is dat. Onze meneer Maas mag van mij naar de ijscokamer van het gemeenteziekenhuis. Met je welnemen neem ik hem morgenvroeg op tafel. En wil je nu al een doodsoorzaak?'

'Nee. Uiteindelijk sterft toch iedereen aan een hartstilstand.' Grijnzend hief hij zijn rechterhand.

‘Charlie.’

‘Peer.’

Mijn vriend pakte zijn spullen en verliet de wagon. Ik keek om me heen en zag behalve de dode Maas niets dan gestold bloed. Plasjes, vegen en spetters. Mijn oog viel op een krant op de bank naast de dode, een dubbelgevouwen editie van de *Haarlemsche Courant*. Ik boog voorover en bekeek de opening: Italo Balbo, de Italiaanse gouverneur-generaal van Libië, was bij Tobroek in zijn vliegtuig door zijn eigen luchtafweer neergehaald. Hij was vierenveertig geworden, net zo oud als ik.

‘Je staat nog steeds in de weg, Swieninck,’ bromde Rigo Burda. ‘Er komen zo nog twee van mijn mannetjes. We hebben ruimte nodig.’

Ik verliet de wagon. Hoog boven me werd het overvloedige zonlicht gekleurd door de glas-in-loodramen in de overkapping van het station. Het verleende de situatie op het perron geen vrolijke maar juist een lugubere dimensie.

Twee conducteurs kwamen me tegemoet, die wilden weten wat de bedoeling verder was. Ik vertelde dat ik de wagons in zou gaan en dat zij iedereen die ik eruit stuurde, moesten verzamelen en vervolgens wegleiden van het perron.

Mijn oogst in de trein was meer dan schamel. De sneltrein tussen Amsterdam en Dordrecht bleek gevuld met moeders met kinderen, bejaarde echtparen, een jonge, timide blonde vrouw, wat Leidse studenten en zes vriendinnen uit Amsterdam die het kapot gebombardeerde Rotterdam weleens wilden zien. Leed was tegenwoordig blijkbaar een gezellig dagje uit waard.

Geen mens had iets raars gezien of gehoord. Geen van de reizigers had een verdacht of anderszins opvallend persoon opgemerkt. Niemand was de moeite waard om zelfs maar naar naam en telefoonnummer te vragen. De timide blonde vrouw

was vermoedelijk Valks neef. Ik joeg ze allemaal de trein uit, waarna ze naar de hal beneden werden geleid door de conducteurs. Daar konden ze op de volgende trein wachten.

Ik wandelde naar de kop van de trein en maakte een praatje met de machinist, die rokend uit het raam van zijn cabine hing en beweerde dat het hem allemaal geen bal interesseerde, het zou zijn tijd wel duren. Aan de andere kant van de restauratie op spoor 4 raasde een goederentrein voorbij. En toen werd het stil. Ik kuierde met mijn handen op mijn rug wat rond en staarde naar een houten bord in pijlvorm waarop stond: RICHTING BELGIË EN VERDER. Plotseling bleek alles hier zinloos nu er geen treinen stopten. Reclameborden voor Blue Band en Delftse Slaolie, verlaten toiletten, het bord UITGANG en de klok die vertelde dat het inmiddels kwart voor vier was.

Even leek niets van betekenis na het gruwelijke einde van Marnix Maas. Alles leek tot stilstand gekomen.

Boy Valk en ik zaten tegenover elkaar in de moordtrein. We waren collega's, geen vrienden. Misschien omdat we op elkaar leken, mannen die liever alleen werkten, bewapend met de afstandelijkheid en het cynisme van de straat. We aten weleens samen in Senang Ati, een Indisch restaurant in de Balistraat. Daar was dan het onderzoek waaraan we werkten onderwerp van gesprek, of de saté. Verder ging het niet. De brigadier wilde zo min mogelijk met zijn hoofdinspecteur te maken hebben, zoals ik op mijn beurt liever uit de buurt van mijn commissaris bleef. Afkeer houdt de hiërarchie gesmeerd.

Mijn rechterhand schermde zijn privéleven af. Ik wist nog net waar hij woonde. Het meeste van mijn bestaan daarentegen was een open boek. Daarin gebeurde toch vrijwel niets. We stonden niet bepaald op vertrouwelijke voet met elkaar. Ik wist niet eens of hij me mocht.

Onderuitgezakt rookte ik een sigaret en Valk wuifde geïr-

riteerd de rook weg. Hij beweerde dat hij astma had, maar ik kende hem niet piepend of kortademig.

Burda en zijn extra werkkrachten scharrelden in de trein rond. Het lijk van Maas was afgevoerd. De mensen van de Grüne Polizei die perron 3 hadden afgeschermd, waren verdwenen, de reizigers richting Dordrecht in een vervangende trein gestapt en op de andere perrons was het treinverkeer weer op gang gekomen.

‘Een lijk, een dolk van de ss, een treinkaartje, een portefeuille met maar liefst honderd piek en een lidmaatschapskaart van de NSB,’ telde ik met de vingers van één hand.

‘Die Van Lienden kwam me daarnet vertellen dat het kaartje niet lang na het middaguur in Haarlem aan een loket is gekocht. En,’ vulde Valk met één vinger aan, ‘we hebben geen verdachten.’

‘Geen verdachten,’ echode ik. ‘Dat houdt helaas in dat we meneers leven zullen moeten napluizen.’

‘Een klootzak in dienst van de NSB.’

Mijn brigadier was een mooie indo, een bevolkingsgroep die kon rekenen op hoon en minachting van de Hollandse nationaalsocialisten. Ook de bezetter moest niets hebben van Antillianen, Surinamers en mensen uit Nederlands-Indië. Alles wat een kleurtje had, was tegenwoordig uit de gratie.

‘Voor wie had je een perronkaartje gekocht?’ vroeg ik.

‘Een neef,’ liet Valk kortaf horen. Afstand houden, Charlie, betekende dat.

‘Als Maas in Bilthoven woonde, waarom stapte hij dan in Haarlem met een enkele reis op de trein?’ vroeg ik. ‘Ik wil dat jij daar straks telefonisch het nodige over probeert uit te vissen.’

‘Wat ging hij trouwens doen in Dordrecht?’ vroeg Valk. ‘Op een of andere manier zag hij er niet uit of-ie voor de gezelligheid een dagje Dordt ging doen.’ We keken elkaar besluiteloos aan.

‘Je getuige,’ schoot me te binnen.

Valk viste zijn opschrijfboekje uit zijn broekzak. ‘Johnny la Lau, 28 jaar, uit Den Haag.’ Hij spelde de naam. ‘Werkt hier als kelner voor de restauratie. Draaft met een blad koffiekoppen en glazen limonade à vijftien cent langs de treinen. Dan moet je snel wezen, want hij wil zijn koppen en glazen terug voor de trein verdergaat. Hij heeft... even kijken... vlak voor die langslopende vrouwen begonnen te gillen, iemand de trein zien verlaten, dat bewuste treinstel van de eerste klasse, in allerijl. Niks ongewoons, zei hij, want dikwijls genoeg vergeten reizigers bijna uit te stappen of rapen pas op het allerlaatste moment hun bezittingen bij elkaar.’

‘Iemand... man of vrouw?’

‘Man, zei hij. Postuur, bewegingen, alles man.’

‘Signalement?’

‘Nee, het ging snel. Hij ziet dagelijks honderden mensen in- en uitstappen, daar let hij niet meer op, zei hij. Heel misschien was het een blonde man, een veertiger. Hij moet in korte tijd zo veel mogelijk drank aan de reizigers zien te slijten.’

‘Het is verdomde weinig. Mogelijk heeft hij de moordenaar gezien. Die zat misschien al in de trein toen die hier aankwam en sloeg toe op het moment dat hij het perron op kon springen en opgaan in de menigte,’ zei ik. Ik draaide het raam een stukje open en wierp mijn peuk naar buiten. Van verre drong het geluid van verkeer tot me door. Bij moord ben je geneigd de buitenwereld compleet te vergeten.

Op het moment dat wij het perron opstapten, kwam Rigo Burda met een rood aangelopen gezicht aanrennen. ‘Kom kijken,’ hijgde hij en we volgden hem naar het toilet achter in het eersteklasrijtuig. Op de vloer daar lag een donkere, natte bundel stof, die leek op een dood dier.

‘Die stinkende lap is een in elkaar gedraaide regenjas, lang model, zonder ceintuur. Het vocht is bloed,’ zei Burda. ‘De

moordenaar heeft zich handig beschermd tegen bloed en zich hier van zijn besmeurde omhulsel ontdaan. Het zat in de toiletpot gepropt met dit.' Tussen duim en wijsvinger hield hij twee besmeurde leren handschoenen op.

Op straat overheerste die middag en avond een merkwaardige chaos. De verjaardag van prins Bernhard heette op de radio al Anjerdag toen Valk en ik omstreeks halfzes met de Humber bij de Laan Copes van Cattenburch arriveerden.

Onderweg naar het hoofdbureau hadden we op diverse plekken groepen uitgelaten mensen gezien, uit volle borst het Wilhelmus zingend. Sommigen waren duidelijk onder invloed, hadden bier of wijn in hun hand. Overal was oranje te zien en werd er gevlagd. Op het Spui, niet ver van het Binnenhof, stond voor het restaurant House of Lords een draaiorgel dat het volkslied liet klinken. Valk en ik keken met open mond naar de taferelen. Het leek wel of Den Haag zojuist was bevrijd in plaats van bezet door de Duitsers.

Toen we Plein 1813 naderden, werden we in de Alexanderstraat tegengehouden door nerveuze Duitsers van de Grüne Polizei, hun wapens in de aanslag. Zelfs op vertoon van onze politielegitimatie wilden ze ons niet doorlaten. In de verte zagen we een grote groep juichende mensen, op het plein een zee van bloemen rond het monument dat de Nederlandse onafhankelijkheid symboliseerde. Ook daar weerklonk het Wilhelmus.

'Godallemachtig,' mompelde Valk.

'Zo beginnen revoluties,' riposteerde ik.

Al dagen hadden onbekenden in de stad oproepen opgeplakt om de negenentwintigste iets oranjegekleurds te dragen. Wie nam dat nou serieus? De Duitsers in elk geval niet, die hadden niet eens de moeite genomen de papieren van de lantarenpalen, muren en schuttingen te trekken. Ze hadden vast niet gerekend met wat er nu gebeurde. De stad ademde pure

onrust uit en niet alleen vreugde omdat de prins jarig was.

We bereikten het hoofdbureau aan de Laan Copes via een flinke omweg. Misschien hadden we daar beter weg kunnen blijven. Het was er al net zo'n chaotische toestand als in de straten. Burgemeester De Monchy bleek elders met korpschef Van der Meij en enkele commissarissen in overleg hoe de problemen op straat aan te pakken. Ook mijn directe chef, commissaris Ernst Krimpe van Veen, behoorde tot het selecte gezelschap dat een oplossing probeerde te vinden. Het gerucht ging dat er op het stadhuis een woedende afgezant van *Reichskommissar* Seyss-Inquart was aangeschoven die strenge maatregelen van de Haagse politie eiste.

Valk en ik werden op weg naar ons kantoor op de derde etage wel tien keer staande gehouden door collega's die ons gehaast en geschrokken van alles vroegen en vertelden. Zo zou de eigengereide generaal Winkelman op paleis Noordeinde een felicitatieregister voor de prins hebben getekend. De gewezen opperbevelhebber van het leger zou door het volk zijn getrakteerd op applaus en volkslied. Op het bordes van het paleis lagen bloemen, en ook voor het standbeeld van Willem de Zwijger op het plein voor de deur werden door de Hagenaars boeketten neergelegd. De bloemisten deden gouden zaken, anjers en oranje en gele bloemen waren nergens meer te krijgen.

De Duitsers werden ongeduldig. In de loop van de middag sloot de *Ordnungspolizei* het paleis en de omliggende straten af en werden ter intimidatie mitrailleurposten op kruisingen geplaatst. Op diverse plekken in het centrum braken later op de dag vechtpartijen uit tussen aanhangers van de Nieuwe Orde en burgers die uiting gaven aan hun liefde voor het Koninklijk Huis. Er verschenen meer en meer NSB'ers in uniform op straat om andersdenkenden in elkaar te slaan. Het begon flink uit de klauw te lopen.

De Monchy en Van der Meij, gezamenlijk verantwoorde-

lijk voor de openbare orde in Den Haag, zaten met de handen in het haar. Moesten ze de geüniformeerde Haagse ordepolitie laten inhakken op de burgers? Nee, dat was ondenkbaar en waarschijnlijk zouden de agenten dat ook weigeren.

Het grootschalig vertoon van volkse spontaniteit moest de Duitsers behoorlijk hebben verrast. De man die mij eerder op de dag zo laatdunkend had bekeken, hoorde ik later, was er getuige van hoe Hagenaars in oranje uitmonstering op straat langs het paleis op de Kneuterdijk trokken. Naar het schijnt had Goebbels eerst vol onbegrip naar de vertoning gekeken en was hij na uitleg schuimbekkend in drift ontstoken.

De Duitse minister en generaal Christiansen, de bevelhebber van de Duitse strijdkrachten in bezet Nederland, waren voorstander van het hardhandig neerslaan van wat zij als een opstand beschouwden. Maar Seyss-Inquart was wat kalmer en dacht strategischer. Hij was ervan overtuigd dat hij het volksvertoon beter kon laten uitwoeden. De inzet van gewapende Duitse soldaten zou alleen maar olie op het vuur gooien zijn en verdere escalatie kon hij missen als kiespijn. Al was het maar om zijn eigen positie bij de *Führer* te kunnen beschermen.

Christiansen, een hardliner van de *Luftwaffe*, kreeg nog wel voor elkaar dat enkele Messerschmitts een tijdje laag over de residentie scheerden om de bevolking te laten zien dat de Duitsers over flinke spierballen beschikten. Ik schrok er in elk geval behoorlijk van toen ze aan het begin van de avond onverwacht laag over de Laan Copes van Cattenburch raasden.

Op dat moment had ik net telefonisch verbinding weten te leggen met het bureau van de rijksveldwacht in Bilthoven, de woonplaats van Marnix Maas.

‘Veel lawaai bij u, hoofdinspecteur,’ toeterde mijn collega ver weg in de provincie Utrecht hard door de hoorn.

‘De Duitsers voeren een luchtaanval op Den Haag uit.’

‘Wát?’

‘Ze gooien geen bommen, ze strooien met lawaai.’

‘Wát?’

Ik legde hem de situatie uit en vroeg of hij of iemand anders van zijn post een kijkje kon gaan nemen bij de woning van Marnix Maas, woonachtig aan de Gaailaan.

‘O, die,’ klonk het vanuit Bilthoven. ‘Die NSB-advocaat, bedoelt u. Wat is er met hem aan de hand?’

‘Hij ligt hier in het mortuarium van het gemeenteziekenhuis.’

‘Wát?’ klonk het weer.

‘Hij is vermoord in de trein,’ lichtte ik toe.

‘In Den Haag?’

‘In Den Haag.’ Dat was kennelijk een hele schok, want het bleef stil aan de andere kant. Ik vroeg of hij Maas kende.

‘Nou ja, zo van passeren op straat,’ zei de rijksveldwachter. ‘Hij leidde een teruggetrokken bestaan.’

‘Bekijkt u zijn huis. Vanavond nog en anders morgen bij het eerste daglicht. Gaat u níet naar binnen, maar neemt u de situatie rondom het huis aandachtig op. Misschien zijn er dingen die u opvallen. Wij komen waarschijnlijk maandagochtend naar Bilthoven. Geef nog geen ruchtbaarheid aan de zaak, dat wil zeggen, houd het nieuws over de dood van Maas voorlopig voor u.’

De rijksveldwachter, hoorbaar onder de indruk van het gebeurde, beloofde het.

‘Nog één ding,’ zei ik, ‘was hij getrouwd? Ik vraag dat omdat er bij u blijkbaar nog geen aangifte van vermissing is gedaan.’

‘Hij woonde alleen.’

Het laatste nieuws van de dag vernam ik van Boy Valk: Marnix Maas was bij de gemeente Haarlem noch bij de plaatselijke politie daar bekend. Misschien had-ie er gewoon een museum bezocht.